

УДК 331.101.262

А.М. Тугай,
А.Ф. Гойко,
М.А. Єлішевич,
С.Д. Криштоф

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

АНОТАЦІЯ

Розглянуто зарубіжний досвід регулювання творчої активності працівників вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *аналіз, персонал, стимул, активізація, науковий потенціал, асигнування, фінансове забезпечення, досвід.*

АННОТАЦИЯ

Рассмотрен зарубежный опыт регулирования творческой активности работников высших учебных заведений.

Ключевые слова: *анализ, персонал, стимул, активизация, научный потенциал, ассигнование, финансовое обеспечение, опыт.*

ANNOTATION

Considered foreign experience in regulating creativity staff in higher education institutions.

Keywords: *analysis, staff incentives, activation, scientific potential, allocation, financial security, experience.*

Досліджуючи питання стимулювання розвитку творчих можливостей вітчизняного науково-педагогічного потенціалу, має сенс провести аналіз зарубіжного досвіду регулювання творчої активності викладачів вищої школи.

Перш за все, необхідно підкреслити, що вищі навчальні заклади за кордоном, передусім університети, є основними науковими центрами більшості країн. Деякі з них перетворилися нині в провідні науково-дослідні організації національного, і навіть міжнародного масштабу.

Роль і значення вищої освіти, вузівської науки, особливо в країнах-лідерах сучасної світової економіки, все з більшою мірою визначає їх конкурентні переваги, можливості і ступінь раціонального використання матеріальних, фінансових і людських ресурсів для вирішення життєво важливих проблем добробуту, розвитку освіти,

охорони здоров'я, соціального забезпечення і культури своїх народів [1, с. 678-679].

Аналіз літературних джерел переконує в тому, що розвиток творчого потенціалу наукових та науково-педагогічних працівників у розвинутих країнах ринкової економіки спирається на мережу стимулів, які проявляють себе на макро- та мікрорівні, можуть мати як державні, так і приватні джерела. На рис. 1 пропонується систематизація таких стимулів.

На макрорівні *економічні стимули* активізації наукової творчості реалізуються шляхом спрямування бюджетних асигнувань і заохочення інвестицій в нову науково-технічну інфраструктуру. США, країни Європейського Союзу, Японія проводять цілеспрямовану стратегію підтримки і розвитку творчого потенціалу суспільства, яка має на меті:

- органічно об'єднати творчий потенціал вищої школи і капітал приватного, корпоративного сектора економіки з метою прискорення науково-технічного прогресу;

- створити найбільш сприятливі умови для інтеграції науки і виробництва з використанням ринкового механізму і тісної взаємодії фундаментальної науки (яку представляють передусім університети) і прикладної науки переважно приватних промислово-фінансових компаній;

- використовувати науковий потенціал у військовому секторі економіки (головним чином відкриття і технології подвійного призначення) для потреб цивільного виробництва і конверсії мілітаризованого наукового потенціалу у зв'язку із закінченням "холодної війни" і скороченням державних асигнувань на військові витрати.

Слід підкреслити, що в загальному обсязі державного фінансування вищої школи, пріоритетне місце відводиться саме витратам, спрямованим на стимулювання науково-творчої активності. Саме наукова творчість в системі вищої освіти має низку суттєвих переваг: по-перше, нове покоління вчених та інженерів отримують підготовку з найсучасніших проблем в якості побічного продукту наукових досліджень, по-друге, розповсюдження результатів наукових досліджень полегшується завдяки відносній відкритості університетського середовища; по-третє, університетські дослідницькі інститути і лабораторії є інкубаторами нових фірм, оскільки професори, а є особливо студенти добре бачать ідеї, що мають комерційний потенціал.

Зарубіжна система стимулювання розвитку творчого потенціалу у вищій школі та наукових установах	
Стимули макrorівня	Стимули мікрорівня
– система державних грантів на проведення творчих досліджень у вищій школі	– механізм збільшення заробітної плати, надбавок до неї, підвищення посади, ви знання досягнень, преміювання авторів творчих ідей і пропозицій
– створення пільгового податкового режиму для дослідницьких організацій, університетів, окремих авторів творчих ідей та винаходів	– статусні стимули, що підкреслюють високе соціальне становище, приналежність до престижної групи працівників (надання почесних титулів і звань, можливість користування службовими автомобілями)
– надання різноманітних позик, дотацій, для реалізації творчих ідей та впровадження інновацій науковців вищої школи	– стимули нематеріального характеру, що включають допомогу у навчанні, заохочення вивчення іноземних мов, оплата оренди житла, пенсійне та медичне страхування, оплата освіти дітей
– цільове фінансування наукової творчості у вищих навчальних закладах	– сприятливі умови для творчості, забезпечення необхідних матеріально-технічних і інформаційних засобів, надання 6-12-ти місячної творчої відпустки
– пільгова митна політика для полегшення реалізації творчих винаходів	– публікації про авторів і результати їх творчості в центральних або власних друкованих органах навчального закладу
– стимулювання венчурного бізнесу з участю науковців	– надання соціальних пільг працівникам, які мають сім'ї з дітьми до 15 років

Рис. 1. Система стимулів розвитку творчого потенціалу (зарубіжний досвід)

Серед низки економічних стимулів, що складають державну систему підтримки творчої активності науковців широкого розповсюдження набула система державних грантів і спеціальних фондів на проведення наукових досліджень у вищій школі. Вона культивується як в США, Великобританії, Німеччині, так і в нових індустріальних економіках, таких як "чотири маленьких азійських дракона": Республіка Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]. Наукові дослідження у вищій школі цих країн спеціально підпорядковані інтересам прискореного промислового розвитку, зокрема експортно зорієнтованих галузей. Створюються спеціалізовані вищі навчальні заклади і наукові центри при них, присуджуються особливі стипендії за проведення досліджень в аспірантурі, стимулюються наукові дослідження студентів і їх наукових керівників - викладачів. Дослідницька робота у вищих навчальних закладах стала

престижним і поважним видом діяльності. На рівні держави розроблюються заходи щодо забезпечення зворотного "припливу мозків", шляхом надання представникам творчої еліти належного працевлаштування, створення можливостей для наукової та викладацької роботи, надання відповідних фінансових і податкових стимулів [9, с. 124].

Університетський бум 60-х, і особливо початку 70-х років супроводжувався різким збільшенням числа аспірантів. Так, кількість осіб, які захистили дисертації і отримали науковий ступінь доктора наук в США, майже вдвічі перевищила кількість бакалаврів (тобто випускників з дипломами після 4-х річного навчання), а в Японії - майже в чотири рази [2, с. 28]. Цей феномен спостерігався в усіх промислово розвинутих країнах - членах Організації економічної співдружності і розвитку.

Витрати держави на фінансування науки у вищій школі (зокрема післядипломної освіти в аспірантурі) різко збільшились протягом останнього десятиріччя. В США науковий ступінь доктора наук (доктор філософії) щорічно отримують близько 40000 осіб (для порівняння: в Росії за рік у ВНЗ захищається менше, ніж 3000 дисертацій, в Україні – менше 400). За останні роки в американських вищих навчальних закладах кількість післядокторських посад у сфері фундаментальних і технічних наук (крім суспільних наук) збільшилася з 13,8 тис. до 23,1 тис. В той же час кількість осіб, які захистили дисертації у вказаній області знань, склала 17,8 тис осіб [2, 10].

Обмеженість ресурсів по фінансуванню науки у вищій школі змушує уряди провідних країн світу урізноманітнювати джерела отримання вищими навчальними закладами додаткових (позабюджетних) коштів, в першу чергу, за рахунок асигнувань приватних фірм, банків, страхових компаній, різноманітних фондів, а також за рахунок регіональних і місцевих бюджетів. При цьому слід мати на увазі, що в США більша частина (до 30%) коштів на фінансування вищих навчальних закладів надходить з бюджету штатів. В структурі бюджетних асигнувань США на вищу освіту частка коштів, що виділяються на фінансування науки, зберігалася на рівні 8-10%. В останні роки в абсолютних розмірах державні асигнування на вищу освіту значно зросли, однак частка фінансування наукових досліджень у вищих навчальних закладах не лише не зросла, а навіть знизилась (за деякими оцінками до 7% в 1996 році). Одна з причин - різке зростання асигнувань приватного сектора. Уряд США відводить особливу роль "дослідницьким університетам", оскільки саме вони

визначають рівень як наукових досліджень, так і освіти. На нашу думку, враховуючи хронічну нестачу коштів в бюджеті нашої держави на фінансування вищої освіти і науки, було б доцільним застосування досвіду залучення приватного капіталу в сектор вищої освіти.

В сучасній системі наукових установ і закладів, які виконують дослідження в США, вищі навчальні заклади відіграють вагомую роль. Слід підкреслити, що майже половину всіх фундаментальних досліджень у галузі фізичних і технічних наук Міністерство оборони США проводить саме на базі відповідних навчальних закладів [11, с. 182]. При цьому управління науковими дослідженнями, вирішення питань науково-технічного і матеріального забезпечення науково-технічних кадрів здійснює адміністрація вузу.

Характерним прикладом об'єднання вузівської науки і промислового сектора є унікальний всесвітньо відомий "академіко-промисловий комплекс" Силіконова Долина. Для стимулювання припливу значного творчого потенціалу науковців, працівників вищих навчальних закладів, інженерів в Силіконовій Долині в свій час були створені умови, що "забезпечували свободу творчості, можливості наукової кар'єри, швидкої матеріалізації результатів досліджень" [11, с. 185].

Одночасно, велике значення для стимулювання розвитку творчого потенціалу має система державних заходів, спрямованих на надання пільгового податкового режиму для дослідницьких організацій, різного роду позик, дотацій, цільове фінансування досліджень, пільгова митна політика.

Суттєву роль серед них відіграє податкова політика. В США, наприклад, для заохочення наукової творчості винахідників - приватних осіб максимальні податкові ставки знижені з 50% до 28%, для університетів, що проводять наукові дослідження та корпорацій, що впроваджують інновації - з 46% до 34% [4].

У США однією з форм активізації творчого потенціалу науковців, науково-технічних працівників є міжкорпораційні кооперативні науково-технічні підприємства, тобто дослідні інститути, переважно галузевого профілю, які створюються за програмно-цільовою ознакою [11, с. 171]. Їх характерною рисою є відмова від проведення необхідних робіт власними силами і залучення для цього на контрактній основі творчого потенціалу зовнішніх виконавців, в тому числі промислових фірм та університетів. Декілька великих корпорацій однієї галузі, будучи зацікавленими в спільному проведенні етапів інноваційних процесів, організують на паях інститут, виділяють йому довгострокову програму

досліджень, створюють орган управління, особливістю таких організацій є відсутність жорсткого адміністративного управління, поєднання різних видів стимулювання наукової творчості.

Для фінансового забезпечення стимулювання творчої активності у багатьох країнах світу, зокрема у Франції, Швеції, Японії визнано доцільним створення таких структур, які б надавали науковцям університетів субсидії на всіх етапах творчого процесу. Такі системи створені в Швеції (Регіональний фонд розвитку), у Франції (Національне агентство сприяння науковим дослідженням), завданнями яких є сприяння створенню і використанню винаходів шляхом надання з державних коштів фінансової допомоги, в основному університетам та створеним при них малим дослідницьким фірмам і окремим незалежним вченим і винахідникам.

Серед *організаційних стимулів*, спрямованих на державну підтримку творчого потенціалу вищої освіти і науки значне місце займає конкурсне цільове фінансування розробки найбільш перспективних творчих ідей, що здійснюється урядовими міністерствами техніки, торгівлі і промисловості. Кошти, що отримуються за рахунок призових винагород, дозволяють покрити 50-75% затрат на розробку творчої ідеї, впровадження і збут нововведення [12, с. 58].

Крім цих заходів державної підтримки творчої активності науковців в деяких країнах університетам і невеликим інноваційним компаніям, що створені за участю університетів надаються *творчі стимули* у вигляді державних гарантій по захисту авторських прав на продукт інтелектуальної творчості, допомоги в патентній діяльності. В США, наприклад, за рахунок бюджетних коштів таким чином оплачується до 50% всіх видатків, пов'язаних з отриманням охоронних документів. Подібні дії є серйозним стимулом до зростання творчої активності науковців - на відповідних фінансових умовах в країні видається 25% усіх патентів [12, с. 60]. Серед заходів, що складають державну систему регулювання творчої активності науковців та науково-педагогічних працівників, важливе місце належить встановленню пільгового порядку сплати мита в залежності від важливості творчої ідеї і статусу винахідника. В США застосовується 50-ти відсоткове зниження мита для незалежних підприємців, університетів і малих інноваційних фірм [12, с. 162].

Важливе значення для розвитку творчого потенціалу науковців вищої школи в США має система *організаційних стимулів*, спрямованих на створення науково-дослідницьких центрів, які діють на регіональному рівні за спільних зусиль місцевих університетів і

промислових фірм. Фінансування досліджень і наукових розробок проводять фірми, а університети забезпечують наукові центри висококваліфікованими кадрами. Таке взаємовигідне поєднання спільних інтересів наукового дослідження і виробництва сприяє, з одного боку, кращій підготовці наукових кадрів, а з другого, - дозволяє залучити до інноваційної діяльності значне коло висококваліфікованих фахівців та швидко запровадити результати досліджень у виробництво.

За останні два десятиріччя намітилися певні зміни в системі державного фінансування науки у вищих закладах освіти зарубіжних держав. Незважаючи на те, що держава продовжує збільшувати асигнування на науково-дослідну діяльність, разом з тим комерціалізація наукових досліджень в цілому, широке використання малих форм інвестиційної діяльності (в першу чергу створення ризикових, венчурних фірм) диверсифікують джерела фінансування науково-дослідницької діяльності вищих навчальних закладів. Цьому також сприяє державна політика стимулювання створення технополісів і технопарків, які в більшості своїй створюються на базі університетів, наукових лабораторій, центрів і т.д.

Характерно, що в розвинутих країнах ринкової економіки в останнє десятиріччя велика роль у формуванні і використанні творчого потенціалу вищої освіти і науки відводиться саме економічним, соціальним та організаційним стимулам макрорівня: держава прагне зберегти свою домінуючу роль в управлінні вищою освітою та у визначенні пріоритетів науково-технічної стратегії. Зменшення частки бюджетного фінансування науки у вищих навчальних закладах свідчить не про зниження його ролі, а про зміну форм впливу державної політики щодо НДДКР. При цьому слід відмітити, що функція регулювання надходить не лише від центральних федеративних органів, але й регіональних, що свідчить про подальший процес децентралізації і делегування повноважень в державних структурах. Це можна відстежити на прикладах реформ вищої школи Франції, Іспанії, Японії та інших країн [2, с. 24].

Варто зазначити, що зміни, які відбуваються у вищих навчальних закладах зарубіжних країн, стосуються також і посилення державного контролю за ефективністю наукових досліджень, їх практичною результативністю. Законом 1984 р. у Франції введена система багаторічних (як правило, чотирьохрічних) контрактів між державою і університетами, згідно за якими останні зобов'язуються розвивати освітні і дослідницькі структури.

Незважаючи на те, що три чверті японських вищих закладів освіти є приватними, згідно з рекомендацією Національної ради освітніх реформ (дорадчий орган при прем'єр-міністрові), була створена рада університетів, яка з урахуванням урядових пріоритетів розробила особливу стратегію розвитку і ефективного використання унікальних досягнень у сфері освіти і наукових досліджень у вищих навчальних закладах. Ці, так звані унікальні ВНЗ, є експериментальною базою удосконалення всієї системи вищої школи. Серед них - дослідницькі ВНЗ, саме вони в першу чергу отримують бюджетні кошти на здійснення унікальних наукових програм. У такий спосіб Японія досить ефективно стимулює розвиток наукової творчості у вищих навчальних закладах.

У Великобританії витрати університетів на 80% покриваються з державного бюджету. Їх наукова діяльність фінансується приблизно на половину. Держава намагається виділяти кошти з державного бюджету переважно для проведення наукових досліджень, пов'язаних з етапом впровадження новітніх досягнень у промисловість, в той час як раніше більша увага приділялася проведенню теоретичних і лабораторних досліджень (до етапу виготовлення дослідних зразків). Характерною рисою сформованої на початку 90-років загальної схеми передачі технологій у Великобританії стало створення консорціумів промислових компаній, освітніх установ і наукових лабораторій для проведення спільних наукових досліджень. На рубежі 90-х років міністерство торгівлі і промисловості надавало підтримку більш як 100 подібним установам [7] у різних галузях техніки і нових технологій. Основні задачі подібних організаційних структур – установлення зв'язків між університетами, науковими лабораторіями і зацікавленими промисловими компаніями, а також поширення інформації про нові перспективні технології.

Досвід Німеччини цікавий тим, що в цій країні активно розвивається мережа спеціалізованих інформаційно-консультативних центрів [13] з питань науки і техніки, технологічної освіти, які залучають до активної співпраці науковців вищої школи та підприємців - малих та середніх підприємств. Створюються також демонстраційні центри з пріоритетних напрямів НТП. Слід підкреслити, що суттєвий внесок у сприяння розвитку творчого потенціалу педагогів вищої школи належить державним органам влади. Для стимулювання інноваційної діяльності в Німеччині практикуються такі заходи як безоплатні патентні послуги, звільнення від сплати мита, зниження державного мита для індивідуальних винаходів, створення фондів упровадження інновацій з

урахуванням можливого ризику. Функції технологічних посередників між лабораторіями, університетами і промисловими фірмами беруть різні наукові товариства і спільні дослідницькі асоціації в промисловості. Значну участь в передачі технологій беруть місцеві органи влади, передовсім уряду земель. Зокрема, вони роблять великий внесок у створення наукових парків та інноваційних центрів, розглядаючи цю діяльність як один з найважливіших напрямів у розв'язанні проблем регіонального розвитку.

Франція традиційно сповідує доктрину активного впливу держави на технологічний розвиток національної промисловості та на технологічний трансфер. Уряд і влада на місцях приділяють багато уваги процесу стимулювання творчої активності викладачів вищої школи, зокрема через мережу наукових парків (технополісів), які уявляють собою форми інтеграції науки і виробництва і об'єднують навчальні, науково-дослідні установи і виробничі структури. Передумовою для створення технопарків слугувала наявність науково обґрунтованих нових технологій та інвестиційних фондів для розвитку виробничих структур, які, у свою чергу потребують переструктуризації на "кінцевий продукт", тобто на замкнений цикл виробництва. Основні засади в організації та діяльності науково-технологічних парків у Франції: територіальна й економічна відокремленість, державна підтримка у вигляді валютних асигнувань, фінансових і податкових пільг; переважно експортна орієнтація; зосередженість на розробці принципово нових технологій, матеріалів і товарів; формування на базі наукових центрів університетів.

Ізраїль широко використовує створення науково-технічних інкубаторів при вищих навчальних закладах. Їх метою є надання ефективної підтримки підприємствам, що прагнуть опанувати високотехнологічну продукцію, яка розроблена вченими вузу у формі надання наукових консультацій, дослідної та лабораторної бази, обчислювальної техніки. Рішення уряду про створення найпотужнішого в Ізраїлі технопарку Кир'ят-Вайцман, який об'єднав понад 40 зареєстрованих інноваційних структур, дозволило забезпечити сприятливі умови для ефективної творчої праці вчених. Увага уряду до науки, освіти дала свої результати: країна, яка майже не забезпечена ні природними, ні земельними ресурсами, посіла своє місце в світовій економіці, середньорічні темпи приросту обсягів виробництва перевищили 7% [14]. Характерною рисою науково-інноваційної сфери Ізраїлю є велика кількість невеликих інноваційних фірм, де власниками

стали висококваліфіковані фахівці. Ці фірми забезпечують високий рівень науково-технічних розробок в галузі побутової техніки.

У Китаї вагому роль у використанні науково-дослідних і конструкторських розробок відіграють технопарки [14], які уявляють собою технологічно орієнтовані підприємства. Діяльність цих структур полягає в наданні економічних послуг підприємцям у вигляді оцінки і пошуку сфер застосування інновацій, маркетингових досліджень, аналізу реальності проектів, що сприяє швидкому промислового освоєнню нової продукції.

Для країн Центральної і Східної Європи загалом властива активна політика в сфері науково-технічного розвитку: витрати на НДДКР до радикалізації реформ становили 2,5-3 % ВВП [15, с. 152-163].

Вищі навчальні заклади Польщі активно практикують запровадження різноманітних матеріальних і нематеріальних стимулів для підтримки наукової творчості. Зокрема ВНЗ оплачують витрати на відрядження викладачів, які готують дисертації, видання монографій за результатами наукових досліджень. Окрім цього, щороку (як правило, в жовтні) освітні заклади влаштовують велике свято на якому в урочистій обстановці відбувається вручення диплома про присудження наукового ступеня та премії, яка становить як мінімум суму, адекватну 1000 дол. США [8, с. 2]. Таким чином, творчі і психологічні стимули до прояву творчості підкріплюються економічними.

У Чехії цілі та пріоритети науково-інноваційної політики визначені в Основних принципах діяльності ЧР у галузі науки і техніки, ухвалених постановою уряду ЧР у 1994 р. Згідно з цим документом відбувається реорганізація системи прикладних досліджень шляхом підвищення конкуренції в галузі науки та техніки, організації відкритих конкурсів на проведення НДДКР, залучення науковців ВНЗ до розробки інновацій, стимулювання наукових досліджень у вищій школі шляхом посиленого бюджетного фінансування. Змінився також і вектор науково-технологічного обміну країни – пріоритетними визначені науково-технічні зв'язки з розвинутими країнами, передусім – з європейськими, а не з країнами колишнього соціалістичного блоку. Завдяки підписанню Угоди про асоційоване членство Чехія отримала повний доступ до всіх програм та заходів ЄС у галузі науки та техніки. Саме через входження до "єдиної технологічної Європи" країна намагається наблизитися до ринку високих технологій, одночасно підвищуючи вимоги до вищої освіти і стимулюючи розвиток науково-творчої активності у вищій школі [16, с. 158].

Досвід активізації наукової творчості викладачів вищої школи Російської Федерації цікавий тим, що не зважаючи на складні економічні умови, в країні практикується виплата потрійного мінімального розміру оплати праці, встановленого федеральним законом, за отримання вченого ступеня кандидата наук, та п'яти мінімальних розмірів оплати праці за науковий ступінь доктора наук. А для науково-педагогічних працівників встановлені надбавки до посадових окладів в розмірі 40% за посаду доцента і 60% за посаду професора [17, с. 197]. На наш погляд, ці заходи є вагомим стимулом до прояву наукової творчості, і цим можна пояснити той факт, що в Росії щороку захищається на порядок більше дисертацій, ніж в Україні (див. вище).

Огляд зарубіжних джерел свідчить, що серед організаційно-економічних чинників активізації розвитку наукової творчості у ланці "університет-підприємство" важливим напрямком її інвестиційного забезпечення стало венчурне фінансування.

Дослідження зарубіжного досвіду управління венчурним підприємництвом свідчить про суттєву державну підтримку сприяння розвитку венчурного фінансування наукових розробок, що передбачає передусім наступне: пільгове оподаткування (зменшення податку на прибуток – в США 60% доходу не оподатковується; у Великобританії податок зменшується на 10%; в Японії – на 12%; в Бразилії – на 50%, але лише в галузі мікроелектроніки); пільгові кредити (Японія 5-6% річних); субсидії (в США адміністрація в справах малого бізнесу надає субсидії до 100 тис. \$ на 8 років і до 1 млн. \$ на 25 років, а також гарантує повернення 90% приватного капіталу, який вкладається в венчурний бізнес; в Японії надаються субсидії до 2 млн. ієн і гарантується повернення 80% вкладеного приватного капіталу). До речі, обсяг залученого в ЄС венчурного капіталу в 2000 році склав 48 млрд. євро, що на 89% вище, ніж у 1999 р. [18, с. 4].

Важливо акцентувати увагу також на тому, що в останнє десятиріччя розвиток вищої школи в країнах розвиненої ринкової економіки все більше підлягає регулюванню з боку держави, всебічному реформуванню з урахуванням вимог науково-технічного прогресу, необхідності активізації творчості викладачів і студентів, забезпечення неперервності освіти, стимулювання участі працівників вищої школи в інноваційній діяльності в останнє десятиріччя. Уряди демократичних держав все більше усвідомлюють, що досягнення студентами високих результатів у навчанні при наявності сучасної матеріально-технічної бази і професійного рівня викладання матеріалу

неможливе без відповідної зацікавленості викладачів вищої школи у досягненнях студентів, їх щирого вболівання за результативність навчання.

Моральним стимулом впливу на творчу активність науковців та викладачів вищої школи в країнах з розвинутою ринковою економікою також відводиться важлива роль. Вища освіта, наукова творчість розглядаються як життєво важливі речі в Німеччині, Великобританії, Японії, Кореї, Сінгапурі. Викладання на всіх рівнях є престижною професією, яка високо цінується в суспільстві [1, с. 681]. Визнаючи творчий потенціал суспільства в якості найціннішого економічного ресурсу і джерела конкурентних переваг, ці країни забезпечують належне моральне заохочення, матеріальне забезпечення, піднесення престижу наукової і педагогічної творчості викладачів і науковців вищої школи.

Система стимулювання науково-творчої активності працівників вищої школи багатьох зарубіжних країн містить такі *соціальні та психологічні* чинники впливу на науковців та професорсько-викладацький склад університетів, як культивування позаслужбового і міждисциплінарного спілкування, різноманітні форми нематеріального заохочення (навчання, консультації, лікування, медичне страхування, відгули, привселюдна похвала), забезпечення можливостей самореалізації. Нерідко науковцям дозволяється обирати місце і час роботи, безпосередньо звертатись до керівництва вищого рівня [11, с. 89].

Узагальнюючи зарубіжний досвід стимулювання творчої активності науково-педагогічних працівників, можна зробити наступні висновки:

1. В країнах розвинутої ринкової економіки держава є потужним спонсором розвитку творчого потенціалу суспільства, вона постійно удосконалює систему стимулювання творчої активності. Програми державного регулювання творчої активності науковців вищої школи ґрунтуються на використанні механізму економічної зацікавленості у науково-технічному розвитку і прискоренні впровадження його досягнень у виробництво.

2. З метою мотивації розвитку творчого потенціалу уряди використовують поряд з державним фінансуванням також систему ринкових стимулів для припливу приватних інвестицій у розвиток інноваційної активності вищої школи. При цьому велику роль відіграє венчурний бізнес.

3. Прискоренню процесів передання результатів фундаментальних та прикладних досліджень у сферу науково-технічних розробок і безпосередньо у виробництво сприяє тісний зв'язок між університетами і підприємствами, який реалізується через розвинену систему інноваційних структур – науково-технологічних парків, консультаційних центрів, інноваційних фірм, що створюються на базі вищих закладів освіти і промислових фірм.

4. Практика застосування університетами різноманітних форм заохочення прояву творчої активності науково-педагогічних працівників свідчить про те, що в більшості випадків регулювання творчого потенціалу є гнучким і керованим, йому притаманне застосування комплексу різноманітних важелів стимулювання творчої активності працівників і зростання трудового внеску у творчі (інноваційні) досягнення організацій, їх застосування в Україні, на наш погляд є не лише доцільним, а й необхідним.

Список літератури:

1. *Портер М.* Международная конкуренция: Пер. с англ. / Портер М. / Под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

2. *Беляков С. А.* Основные направления государственного регулирования в сфере высшего образования за рубежом / С. А. Беляков. – СПб.: Изд-во СПб ун-та экономики и финансов, 1996. – 131 с.

3. *Вишняк А. И.* Личность: соотношение трудового потенциала и системы потребностей / А. И. Вишняк. – К.: Наукова думка, 1986. – 186 с.

4. *Иванов М. М.* США: управление наукой и нововведениями / М. М. Иванов, С. Р. Колупаева, Г. Б. Кочетков. Отв. Ред. Л. И. Евенко, Г. Б. Кочетков. – М.: Наука, 1990. – 216 с.

5. *Лукинов І. І.* Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: Книга, 1997. – 455 с.

6. *Назаревский В. А.* Управление научно-техническим прогрессом в промышленности США / В. А. Назаревский. – М.: Наука, 1988. – 145 с.

7. *Наука в современной капиталистической экономике.* – М.: Наука, 1987. – 238 с.

8. *Оникиенко В. В.* Совершенствование территориальной организации трудовых ресурсов / В. В. Оникиенко, М. В. Шаленко. Отв. ред. В. А. Поповкин. – К.: Наукова думка, 1989. – 196 с.

9. *Лагутін В. Д.* Реформа оплати праці стимулюючого типу в Україні: теорія, концепція, практичні рекомендації і пропозиції: Монографія / В. Д. Лагутін. – Луцьк: Ред.-вид. від. «Вежа» Волинськ. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 241 с.

10. *Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2000 р.»* – К.: Держкомстат, 2001. – 290 с.

11. *Ильин Е. П.* Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.

12. *Тыкая Г. И.* Правовое регулирование служебных изобретений за рубежом / Г. И. Тыкая, Н. К. Финкель. – М.: ВНИИПИ, 1995. – 174 с.

13. *Лапко О. О.* Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності вітчизняної економіки / О. О. Лапко // *Фінанси України.* – 1998. – № 6. – С. 31-36.

14. *Тейлор Ф. У.* Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор. – М.: Контроллинг, 1992. – 137 с.

15. *Сіденко В., Губенко І., Дрозденко В.* Досвід організації національних систем реалізації на світових ринках високотехнологічних товарів, науково-технологічних розробок та іншого інтелектуального продукту / В. Сіденко, І. Губенко, В. Дрозденко // *Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 1 (8).* – К.: КНЕУ, 2002. – С. 152 - 163.

16. *Сладкевич В. П.* Мотивационный менеджмент: Курс лекций / В. П. Сладкевич. – К.: МАУП, 2001. – 168 с.

17. *Ядов В. А.* Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов, В. В. Семенова. – М.: Добросвет, 2000. – 596 с.

18. *Иноземцев В. Л.* За десять лет. К концепции постэкономического общества / В. Л. Иноземцев. – М.: Academia. – 1998. – 576 с.

Отримано: 28.03.2012